

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत्प्रमाणित

शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Referred Research Journal) ISSN No. 2319-6025
(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

वर्ष : बारावे अंक : तेहतीसावा
जानेवारी - फेब्रुवारी - मार्च २०२३

भिन्नभाषिक साहित्याची मराठी भाषांतरे

कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा
दोन दिवसीय आंतरविद्याशास्त्रीय राष्ट्रीय चर्चासत्र
भिन्नभाषिक साहित्याची मराठी भाषांतरे

शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघाचे विद्वत् प्रमाणित

शिविम संशोधन पत्रिका

(Peer Reviewed Referred Research Journal) ISSN No. 2319-6025

(विद्यापीठ अनुदान आयोग नवी दिल्ली मान्यता अ. क्र. ६४१७५)

- ◆ वर्ष : बारावे अंक : तेहतीसावा
जानेवारी - फेब्रुवारी - मार्च २०२३
- ◆ भिन्नभाषिक साहित्यकृतींची मराठी भाषांतरे
- ◆ संपादक : नंदकुमार मोरे
- ◆ संपादक मंडळ :
एकनाथ पाटील, शामसुंदर मिरजकर,
गोमटेश्वर पाटील मांतेस हिरेमठ
- ◆ अतिथी संपादक : भरत जाधव
मराठी विभाग, कला व वाणिज्य महाविद्यालय, सातारा
- ◆ अतिथी संपादक मंडळ
अशोक तवर महेश गायकवाड कांचन नलावडे
- ◆ प्रकाशक : प्रकाश दुकळे
अध्यक्ष, शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर द्वारा: 'शब्दगंध',
प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह, कॉलनी, फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१०
- ◆ मुद्रक : श्री. चैतन्य गायकवाड,
क्विक प्रिंट टेक्नोलॉजी, साईरल कॉम्प्लेक्स, ३ रा मजला, विसावा नाका
सातारा. फोन नं.: ९६६५५४४४५

ही संशोधन पत्रिका प्रकाशक डॉ. प्रकाश दुकळे, यांनी शिवाजी विद्यापीठ मराठी शिक्षक संघ, कोल्हापूर यासाठी क्विक प्रिंट टेक्नोलॉजी, सातारा येथे छापून 'शब्दगंध', प्लॉट नं. ३/ब, नृसिंह कॉलनी, फुलेवाडी रिंगरोड, कोल्हापूर-४१६०१० येथे प्रकाशित केली. या पत्रिकेत प्रकट झालेल्या मतांशी संपादक, प्रकाशक व मुद्रक सहमत असतीलच असे नाही.

दोन / भिन्नभाषिक साहित्यकृतींची मराठी भाषांतरे

२३. अनुवादित आत्मचरित्रांचे मराठी साहित्यातील स्थान - शितल सालवाडगी १७८
२४. एस. एल. भैरप्पा यांच्या अनुवादित कादंबऱ्यांची चिकित्सा - डॉ. प्रियांका कुंभार १८४
२५. सुधा मूर्ती यांचे अनुवादित साहित्य - प्रा. नमिता पाटील १९३
२६. लोगोथेरपी ते इकिगाई : भाषांतराचा प्रवास - प्रा. प्रकाश कांबळे १९८
२७. 'प्रभाव' आणि मराठी-कन्नड भाषांतरित साहित्यकृती यांचा तौलनिक सहसंबंध- डॉ. विद्या नावडकर २०९
२८. मराठीतील अनुवादित, रुपांतरित, भाषांतरित नाटकांची परंपरा - डॉ. राजश्री पोवार २१८
२९. शरच्चंद्र चटर्जी यांच्या मराठी अनुवादित कादंबरीतील स्त्रीचित्रण - प्रा. डॉ. प्रदीप पाटील २२६
३०. भाषांतरित प्रवासवर्णने : एक दृष्टिक्षेप - डॉ. वैशाली गुंजेकर २३९
३१. अनुवाद आणि अनुवादाचे स्वातंत्र्य (हयवदन नाटकाच्या अनुषंगाने)- डॉ. बळवंत मगदूम २४६
३२. गिरीश कार्नाडांच्या अनुवादित साहित्याचे विशेष - डॉ. संजय मेस्त्री २५५
३३. टागोरांच्या कथावाङ्मयातील स्त्रीचित्रण - डॉ. प्रवीण लोंढे २६२
३४. 'धम्मपदा'ची मराठी भाषांतरे आणि समकालीनता - डॉ. अश्विनी तोरणे २७०
३५. भारतीय इंग्रजी साहित्यिक आर. के. नारायण - डॉ. बाळासो सुतार २७७
३६. सआदत हसन मंटो यांची एकमेव कादंबरी बगैर उनवान - डॉ. यशवंत चव्हाण २८६
३७. भाषांतर आणि तौलनिक साहित्य - प्रा. प्रदीप चोपडे २९२
३८. अनुवाद शास्त्र की कला - प्रा. विजयकुमार शिंदे ३००
३९. 'स्त्री मेरे भीतर' काव्यसंग्रहाच्या अनुवादाची आशयनिष्ठ मीमांसा - प्रा. डॉ. विजया पवार ३०४
४०. जर्मन, रशियन व इंग्रजीमधील भाषांतरित कथा - डॉ. चंद्रकांत कांबळे ३१२
४१. 'ज्ञानोदय'ची कामगिरी : भाषांतर - डॉ. महादेव जाधव ३२०
४२. कविता महाजन यांचे अनुवाद संपादनाचे कार्य - श्री. विलास सुर्वे ३२९

जर्मन, रशियन व इंग्रजीमधील भाषांतरित कथा

डॉ. चंद्रकांत शंकर कांबळे

मराठी विभागप्रमुख, किसन वीर महाविद्यालय, वाई.

प्रस्तावना

आपल्याला काही भाषा ज्ञात असल्या तरी, अनेक भाषा अवगत नसतात. अशावेळी अवगत असलेल्या भाषेमध्ये भाषांतर असेल तर त्या देशाची संस्कृती समजून घेणे सोयीचे होते. आज अनेक भारतीय भाषांमध्ये उत्तमोत्तम ग्रंथाची भाषांतरे झाली आहेत. कोणत्याही देशातील एखादी साहित्यकृती जेव्हा निर्माण होते, तेव्हा तिच्यात त्या देशाची संस्कृती प्रतिबिंबित होत असते. भाषांतर म्हणजे, मूळ भाषेतील मजकूर अथवा आशय आपल्याला अपेक्षित असलेल्या दुसऱ्या भाषेत व्यक्त करण्याची कला होय. भाषांतराची व्याख्या करताना माया पंडित म्हणतात, भाषांतर करताना एका भाषिक कृतीतील अर्थसंभार दुसऱ्या भाषिक कृतीत जसाच्या तसा यायला हवा, ही अपेक्षाच व्यर्थ आहे. एका भाषिक कृतीतील अर्थाला शक्य तितका सममूल्य (EQUIVALENT) ठरेल असा अर्थसंभार दुसऱ्या भाषिक कृतीत ग्रंथित करणे म्हणजे भाषांतर होय.^१ माया पंडित यांचे विचार हे ललित व ललितेतर साहित्यकृतीशी संबंधित आहेत. एका भाषेतून दुसऱ्या भाषेत अर्थाचे संक्रमण होताना मूळ आशयाला कोणताही धक्का लागणार नाही, याची दक्षता भाषांतरकाराला घ्यावी लागते.

भाषांतर प्रक्रिया ही वरवर भासते तितकी साधी व सुलभ नसून ती अतिशय गुंतागुंतीची आहे. या संदर्भात सी. के. रेबीन म्हणतात, translation is process by which a spoken or written utterance takes place in one language which is intended and presumed to convey the some meaning as a previously existing utterance in another language^२ भाषांतर संदर्भात अनेक अभ्यासकांनी व्याख्या करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. या व्याख्यांच्या आधारे भाषांतराची संकल्पना कशा स्वरूपाची आहे, हे समजण्यास मदत होते.

भाषांतर म्हणजे एका भाषेतील कलाकृती दुसऱ्या भाषेत आणणे एवढाच अर्थ नाही, तर मूळ कलाकृती सामाजिक, राजकीय, ऐतिहासिक वातावरणातील निर्मिती असते. अशा कलाकृतीला भाषांतरकाराने पूर्णपणे न्याय दिला पाहिजे. ललित वाङ्मयाचे भाषांतर करणे किती अवघड असते व तुलनेने ललितेतर वाङ्मयाचे भाषांतर सोपे असते याची तुलना विश्वकोशात येताना दिसते. विज्ञान, इतिहास,

अर्धशास्त्र यांसारख्या विषयातील मजकुराचे भाषांतर करणे तुलनेने काहीसे सोपे असते. कारण यात केवळ वाच्यार्थ अपेक्षित असतो. संकेतार्थ वा गूढ अर्थ, भाषेच्या शैलीची वैशिष्ट्ये यांसारख्या अवघड गोष्टींचा संबंध अशा भाषांतरात कमी येतो. परंतु या विषयात नित्यनव्या संकल्पनांची, शोधांची, माहितीची व त्याला अनुसरून शब्दांची भर पडत असल्याने त्यांसाठी मराठी प्रतिशब्द शोधणे व रूढ करणे हे आव्हानात्मक काम आहे.^३ आजच्या जागतिकीकरणाच्या काळात आपल्याला परकीय संस्कृती तिथल्या लोकांचे आचार - विचार, जगण्याची पद्धत, जीवनाविषयीचे तत्वज्ञान हे सर्व समजून घ्यायचे असेल, तर भाषांतरित वाङ्मयाला पर्याय नाही. वसंत आबाजी डहाके म्हणतात, एका भाषेतल्या साहित्याचा अन्य भाषिकांनी आस्वाद घ्यायचा असला, तर तो भाषांतराशिवाय शक्य नाही, भाषांतरमीमांसा ही स्वतःच एक ज्ञानशाखा असून ती तौलनिक साहित्याभासाची एक शाखा नव्हे किंवा भाषाविज्ञानाचेही विशिष्ट असे अभ्यासक्षेत्र नव्हे. तिचे स्वतःचे असे व्यापक आणि व्यामिश्र अभ्यासक्षेत्र आहे.^४

या ठिकाणी जर्मन लेखक रॉबर्ट मजिल, रशियन लेखक साल्तिकोन शिद्रिन आणि इंग्रजी लेखक अर्नेस्ट हेमिंग्वे यांच्या मराठी भाषेत अनुवादित झालेल्या निवडक कथांचा अभ्यास अपेक्षित आहे. 'जर्मन लेखक रॉबर्ट मजिल यांची चारित्र्यहीन' (Einmensch ohne charakter) ही कथा विजयकुमार आपटे यांनी मराठीत अनुवादित केलेली आहे. आपले मूल चारित्र्यसंपन्न असावे, असे प्रत्येक आई-वडिलांना वाटत असते, परंतु ते चारित्र्यहीन निघाले, तर त्यांना त्याचा राग येणे साहजिक आहे. स्वतःच्या वागण्याने अडचणीत आलेल्या एका तरुणाची गोष्ट निवेदक या कथेत सांगताना दिसतो. निवेदकाच्या शेजारी राहणारा मुलगा खोडसाळपणा करतो व त्याची आई त्याला म्हणते, पोरा तुझ्या अंगात काहीच कसे रे सडुण नाहीत! तुझं पुढं कसं होणार कुणास ठाऊक?^५ अशा प्रकारे तिचा दुःखःवेग बाहेर पडत असे. त्याचे वडीलही त्याची काळजी घेत असले, तरी तेही एखाद्या वरिष्ठ न्यायाधीशासारखे वागायचे. आपले वडील हे आमचे शुभचिंतक आहेत, तसेच ते मार्गदर्शनही करतात म्हणून तो वडिलांबरोबर आपली काळजी घेणाऱ्या आईचेही आभार मानतो. सरतेशेवटी काहींही प्रतिक्रिया न देता तो धपाटे खातो, त्यामुळे आपल्या मुलाचे पुढे काय होणार याची चिंता मात्र बापाला लागते.

एक दिवस चारित्र्य म्हणजे काय याची व्याख्या आई-वडिलांच्या तोंडून त्याला ऐकायला मिळते. त्याच्या मते, चारित्र्य म्हणजे एकूण अशी वागणूक की, ज्यामुळे माणसाला रागं भरून घ्यावं लागणारा नाही. त्यांच्यामते चांगली वर्तुणूक कोणती, तर शाळेतील तास न चुकविणे, प्रगतीपुस्तकात लाल शेरे न घेणे, कुत्र्याची शेपटी

फुंकणीमध्ये घालून सरळसोट करण्याचा निष्फळ प्रयत्न न करणे, शाळेतील तासाच्या वेळात मास्तरांच्या दृष्टीआड सृष्टीची निर्मिती व व्यभिचारी विचार न करणे, त्या वेळांत एकमेकांच्या संगतीत दडत जाणाऱ्या पक्ष्यांना गलोलिने दगड मारणे वगैरे वगैरे अशा चांगल्या सद्गुणाची अपेक्षा आई-वडील त्याच्याकडून करतात. मोठेपणी चारित्र्याची आवश्यकता असल्याचे त्यांना वाटते.

आपल्या मित्राकडे अजिबात चारित्र्य नव्हते असे नव्हे. वयाच्या सोळाव्या - सतराव्या वर्षी तो नाटके पाहणे व कादंबऱ्या वाचणे करायचा. तो सृजनशील असल्याने नाटकातील व कादंबऱ्यांमधील नायक - नायिका व खलनायक यांची हुबेहूब नकल करत असे. अशा या सृजनशील तरुणाच्या वागण्यात नायक व खलनायक ही दिसत असे. वैश्विक वाङ्मयात कितीतरी व्यक्तींची निरनिराळी स्वभाववैशिष्ट्ये पाहायला मिळतात; परंतु वास्तव जीवनात पुस्तकी शहाणपणा उपयोगी ठरत नाही. आपल्याकडे एकही सद्गुण नाही याची त्याला खंत असल्याने तो स्वतःचे व्यक्तिमत्व शोधण्याच्या मागे लागतो.

खूप वर्षांनंतर निवेदकाला त्याचा तो मित्र भेटतो तेव्हा तो वकील झालेला असतो. त्याचे वागणे इतर वकीलाप्रमाणे चाकोरीबद्ध व नीटनेटके असते. तो म्हणतो, आपण जसे मोठे होतो, तसे आपल्याला वांशिक, राष्ट्रीय, प्रादेशिक वर्ग, वर्ण यांना साजेशे आणि भौगोलिक परिस्थितीनुसार व्यक्तिमत्व प्राप्त होत असते.^७ आपल्याजवळ खास वैशिष्ट्ये व सद्गुण नसल्यामुळे तो वाग्दत वधुशी विवाह करू शकत नाही. परंतु आपल्याबद्दल तिचे प्रामाणिक मत तयार झाले असल्यामुळे भविष्यकाळात तिच्याशी विवाह करणे त्याला योग्य वाटते.

बराच काळ गेल्यानंतर तो मित्र निवेदकाला कार व बायकोसहित भेटतो. एखाद्याला आदर वाटेल असे भारदस्त अधिकारपद त्याच्याकडे असते. तो बाह्यतकारी बदला असला, तरी आतून फारसा बदललेला दिसत नाही. त्याला आता चारित्र्यापेक्षा शिस्तीची गरज वाटते. शेवटी एवढेच म्हणता येईल की, तो वरून कितीही बदललेला दिसला, तरी जुने रूप तेच खरे होते.

लहानपणापासून एखादी व्यक्ती ज्या घरात व समाजात राहते. त्या वातावरणातील सर्व संस्कार तिच्यावर होत असतात. भविष्यकाळात ती व्यक्ती कितीही मोठी झाली, तरी जुने संस्कार ती सहसा विसरत नाही.

जर्मन लेखक रॉबर्ट मजिल यांच्या कथेनंतर रशियन लेखक साल्तिकोव शिद्रिन यांच्या 'उदारमतवादी' व 'सुकी मासळी' या कथांचा विचार करता येईल.

'उदारमतवादी' ही कथा म्हणजे उदारमतवादी व्यक्ती आणि जाणकार यांच्यामधील एकप्रकारचा संवाद आहे. कोणताही समाज हा स्वातंत्र्य, सुबत्ता आणि स्वकर्तृत्व या तीन घटकांवर आधारित असला पाहिजे, असे उदारमतवादी व्यक्तीला वाटते. समाज स्वातंत्र्यहीन असेल, तर असे समजावे की, तो ध्येयाशिवाय जगत आहे. त्या समाजात विचारांचा अग्नी धुमसत नाही, नवनिर्मितीचा पाया अस्तित्वात नाही, की आपले भवितव्य उज्वल आहे, असा विश्वास नाही ज्या विचारसूर्याच्या किरणांची उब उदारमतवाद्याला मिळालेली असते, त्या किरणांनी सभोतालचा अंधःकार नाहिसा करावा आणि सर्व जीवांना सदिच्छाचे व सद्भावनाचे अमृत पाजावे, अशीत्याची इच्छा असते. सर्व लोकांबद्दल त्याच्या मनात बंधुभाव असल्याने तो सर्वांना सारख्याच प्रेमाने, स्वतःच्या प्रिय आदर्शांच्या चांदण्याची मौज लुटायला बोलवत असे. प्रत्येकाने आपापल्या कुवतीप्रमाणे चांगले कार्य करावे एवढीच त्याची अपेक्षा असते. प्रत्येक व्यक्तीच्या ठिकाणी स्वातंत्र्य, सुबत्ता व स्वकर्तृत्व हे प्रमाणातच असले पाहिजे, असे तज्ज्ञांना वाटते. घोड्याला लगाम असेल, तर घोडेस्वार त्याला काबूत ठेवू शकतो. परंतु जाणकाराला उदारमतवादयाची ध्येये सहन होत नाहीत. आपली ध्येये समाजात रुजून ती सर्वमान्य व्हावीत, अशी उदारमतवाद्याची इच्छा असते. आपली ध्येये समाजात रुजण्यासाठी तो गव्हाच्या धान्याचे उदाहरण देतो. गव्हाच्या दाण्याला जमिनीत पेरण्यापासून ते उगवून येईपर्यंतचा काळ द्यावा लागतो. तेव्हा एका दाण्याचे अनेक दाणे होतात.

उदारमतवादी आपले ध्येयेरूपी दाणे जमिनीत पेरतो व त्याच्या उगविण्याची वाट पाहतो. बराच काळ गेल्यानंतर ते धान्य उगवत नाहीत, तेव्हा त्याला ते दगडावर पेरले की शेणामुळे कुजले अशी शंका येते. ज्या लोकांसाठी आपल्याला काम करावयाचे आहे ते लोकच दुबळे व अतिक्षुद्र वृत्तीचे असल्याने ते चांगले कार्य करणाऱ्या व्यक्तींच्या अंगावर चिखल उडवितात. अशा लोकांमध्ये राहून आपला निर्मळपणा टिकविण्यासाठी आपल्याजवळ फार मोठे कसब असले पाहिजे, असे त्याला वाटते. क्षुद्रवृत्तीच्या लोकांशी आपण सांगड घातली, तर आपणही तसेच होऊ, याची भीती मात्र त्याला वाटत असते. शेवटी तो उदारमतवादी क्षुद्रवृत्तीला जुळवून घेवून आपले विधायक कार्य पुढे चालू ठेवतो.

प्रस्तुत कथा उदारमतवादी आणि जाणकार यांच्यामधील संवाद आहे. उदारमतवाद्याशी इच्छा असते की, समाजाने उच्च ध्येये बाळगून जगले पाहिजे, परंतु तसे होत नाही. समाज हा त्याच्या वैचारिक उंचीप्रमाणे वागत असतो. समाजाचे भले चिंतणाऱ्या व त्याच्याकडून उच्च ध्येयाची अपेक्षा ठेवणाऱ्या उदारमतवाद्याला मात्र

मृत घोड्यांमध्ये माद्याही दिसतात. ग्रीक लोक भारवाहू पशूंचे पाय मोडून त्यांना धक्यावरून उथळ पाण्यात ढकलून देतात. त्या असंख्य खेचरांची आणि घोड्यांची चित्र रंगविण्याची चित्रकार गोयालाची आवश्यकता त्यांना वाटते. परंतु निवेदक म्हणतो, ह्या पशूना स्पष्ट बोलता आलं असत तर त्यांनी आपले दुःख चित्ररूपाने लोकांसमोर मांडणाऱ्यांपेक्षा त्या परिस्थितीतून स्वतःचा उद्धार करणाऱ्यालाच साद घातली असती. निवेदक जेव्हा एक ट्रकमधून इटलीत मिलानच्या खेड्यांजवळ जातो, तेव्हा त्यांना रस्त्यांच्या दुतर्फा असलेल्या खंदकात अनेक बारीक प्राणी विचित्र अवस्थेत पडलेले दिसतात. दारूगोळ्याच्या कारखान्यात स्फोट झाला असल्यामुळे तेथील अनेक लोक मुखी पडतात. त्या मृतांमध्ये पुरुषांपेक्षा स्त्रिया अधिक असतात. निवेदक आपल्या सहकाऱ्यांबरोबर मृत शरीराचे तुकडे गोळा करतो व त्याच्यादृष्टीने तो एक विचित्र अनुभव असतो.

जून १९१८ साली ऑस्ट्रीयनांच्या हल्यात इटलीमधील अनेक लोक मृत्यू पावतात. तेथे चित्रविचित्र मृतदेह त्यांना पाहायला मिळतात. या घटनेचे वर्णन करताना लेखक लिहितो, सार्वजनिक बस किंवा ट्रामामध्ये जात असताना अचानक एखाद्या सैन्याच्या तुकडीचा वास येऊ शकतो आणि तुम्ही समोर बघता. ज्याने तो वास तुमच्याकडे आणलाय त्या माणसाकडे जशा प्रेमात पडण्याच्या काळातल्या घटना तुम्हाला आठवात, पण तेव्हा झालेल्या भावना तुम्ही परत अणू शकत नाही, तसाच तो वास पूर्णतः गेलेला असतो.^{११} युद्धांमध्ये काही लोक भयंकर जखमी होऊनपशूसारखे मृत्यू पावतात, तर काही छोट्याशा जखमेने मृत्यू पावतात. हे मृत्यू नैसर्गिक नसतात. काही माणसे माणसांसारखी न मरता जनावारानासारखी मरतात.

युद्धात एक जनरल डोक्यात गोळी लागून घरी बिछान्यात जाऊन मरतो. गुहेत असणाऱ्या एका सैन्याच्या मेंदूत लोखंडाचा तुकडा अडकल्यामुळे त्याचा मेंदू अस्थिर होतो. डॉक्टर त्याला गुहेत जाऊन तपासतात. डॉक्टरांचे डोळेअश्रू धुराने लाल होतात, तरीही ते त्याला दोन वेळा तपासतात. सैन्याला जशा गोळ्या लागल्या तशा डॉक्टरांना लागल्या, तर त्यांच्यात बदल होईल, असे तोफखान्याच्या अधिकाऱ्याला वाटते. जखमी सैनिकाला गोळी घालून मी ठार मारतो असे तो अधिकारी म्हणतो. परंतु सैन्यांची काळजी घेणे, हे आपले काम असून त्यांना मारणे नव्हे, असे डॉक्टर म्हणतो. तोफखाण्याचा अधिकारी जेव्हा डॉक्टरला आई-बहिणीवरून शिव्या देतो, तेव्हा तो डॉक्टर बशी भरून आयोडीन त्याच्या चेहऱ्यावर फेकतो. जमिनीवरपाडून त्याला लाथा बुक्यांनी जखमी करतो. परंतु तोच डॉक्टर त्या जखमी अधिकाऱ्यावर उपचार करतो.

प्रस्तुत कथा ही युद्धभूमीवर मृत्युमुखी पडलेल्या सैनिकांवर आधारित असून, युद्धाची भयानकता व सैनिकांचे मृत्यू या घटना कथेच्या केंद्रस्थानी आहेत.

समारोप

आजच्या जागतिकीकरणाच्या काळात भाषांतरित साहित्याला विशेष महत्त्व आहे. वेगवेगळ्या भाषांमधील सकस साहित्य मराठी भाषेत आल्यामुळे, भाषेच्या विकासाबरोबरच वाचकांची आवडही विस्तारताना दिसते. जर्मन, रशियन व इंग्रजी भाषेतून मराठीत भाषांतरित झालेल्या कथांमधून त्या त्या देशाच्या संस्कृतीचे दर्शन घडताना दिसते. कथेचे विषय मांडण्याच्या पद्धती यांमध्येही विविधता असल्याचे दिसून येते.

संदर्भ :

- १) काळे, कल्याण ; सोमण, अंजली (संपा.) १९९७: भाषांतर मीमांसा, प्रतिमा प्रकाशन पुणे. पृ. १७४
- २) फाटक, म.वि ; ठकार, रजनी (संपा.) १९८७ : भाषांतर शास्त्र की कला, वरदा बुक्स पुणे. पृ. ९
- ३) मराठी विश्वकोश, भाषांतर, मायाजालावरून उद्धृत.
- ४) डहाके, वसंत आबाजी : २०११: मराठी समीक्षेची सद्यस्थिती, पाप्युलर प्रकाशन मुंबई, पृ. २१२
- ५) मेहता, अमृत (संपा.) १९९९ : रॉबर्टमूजिल, साल्तीकोव शिट्रिन आणि अर्नेस्ट हेमिंग्वेच्या कथा, दिलीपराज प्रकाशन पुणे. पृ. २३
- ६) तत्रैव, पृ. २४
- ७) तत्रैव, पृ. २८, २९
- ८) तत्रैव, पृ. ७३
- ९) तत्रैव, पृ. ७३
- १०) तत्रैव, पृ. ७९
- ११) तत्रैव, पृ. ९६

□□□